

RISK BILDEN

FORSKARFREDAGS MASSEXPERIMENT 2012

LÄRARHANDLEDNING

Vetenskap & Allmänhet

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

Tack för att du bidrar till Riskbilden!

Det du håller i din hand är lärarhandledningen för ForskarFredags massexperiment 2012 – Riskbilden. I detta material får du veta mer om den forskning som dina elever bidrar till, liksom om bakgrunden till vetenskapsfesten ForskarFredag. En översikt av forskningsområdet ges, som du kan använda som bas för egen undervisning med anknytning till massexperimentet. Lärarhandledningen innehåller också tips på lektioner som passar ihop med massexperimentets upplägg.

Innan det är dags att genomföra massexperimentet under vecka 37–39 kommer du som anmält en skolklass få information via e-post om hur du skickar in de foton som eleverna tagit, blanketter för godkännande av deltagande i studien mm.

Lycka till med ForskarFredags massexperiment!

Karin Larsdotter, projektledare för ForskarFredag Sverige, Vetenskap & Allmänhet

Erika Wall, ansvarig forskare för studien "Bilden av vardagens risker", Risk- och krisforskningscentret vid Mittuniversitetet

Vid frågor om massexperimentet Riskbilden eller ForskarFredag, kontakta Karin Larsdotter: karinl@v-a.se

Innehåll

ForskarFredags massexperiment – ett samarbete mellan elever och forskare! ...	4
Sammanfattning	4
Gemensam aktivitet inom EU	4
Riskbilden – ett massexperiment i hela Sverige	4
Bidrag till sociologisk forskning	5
En insats för ett säkrare samhälle	5
Din roll som lärare.....	5
Så här går massexperimentet Riskbilden till!	6
Din roll som lärare: sammanfattning och tidsplan.....	6
1. Förberedelser	6
Etik och frivilligt deltagande.....	7
2. Genomförande.....	8
3. Återkoppling	8
Projektets nytta för eleverna	8
Lektion 1: Vad är en risk?	9
Vad är en risk?.....	9
Är risken allvarlig eller inte?	9
Olika typer av risker – olika bedömning?	10
Nära eller långt borta?.....	11
Lektion 2: Min, gruppens och hela Sveriges bild av vardagens risker	12
Samma eller olika bilder av risker i vardagen?.....	12
Detta är sociologi!	13
Sammanfattning	13
Risikforskning	13
Ett sociologiskt perspektiv på risk	14
Sociala sammanhang påverkar upplevelse av risk.....	14
Olika samhällsgrupper har skilda riskuppfattningar	15
Bilden av vardagens risker	16
Visuell sociologi	16
Läs mer!.....	17
Om du vill göra mer!	19
Kompletterande projekt	19
Starkare tillsammans	19

ForskarFredags massexperiment – ett samarbete mellan elever och forskare!

Under flera år har vetenskapsfesten ForskarFredag genomfört massexperiment där skolelever samlar in data. I år medverkar eleverna för första gången i samhällsvetenskaplig forskning. Barnen får själva fotografera situationer, platser eller föremål som de upplever som riskfyllda. Foton från tusentals barn och ungdomar kommer sedan att analyseras av en forskare som använder de resultat som barnen samlar in i sin egen forskning.

Sammanfattning

- ForskarFredag är den svenska delen av "Researchers' Night" som är initierat av EU-kommissionen och genomförs i september varje år runtom i hela Europa.
- För samordning av ForskarFredag och ForskarFredags massexperiment ansvarar Vetenskap & Allmänhet.
- För det vetenskapliga forskningsprojektet ansvarar Erika Wall, fil dr i sociologi, forskare vid Risk- och krisforskningscentret vid Mittuniversitetet.
- Data som samlas in av eleverna som deltar i ForskarFredags massexperiment kommer att analyseras och avrapporteras av forskaren.
- Datamaterialet kommer att kunna bidra till ökad säkerhet för barn och ungdomar i Sverige.

Gemensam aktivitet inom EU

Den fjärde fredagen i september har sedan 2005 utlysts som Researchers' Night av EU-kommissionen. Runtom i hela Europa arrangeras hundratals evenemang där allmänheten får träffa forskare under roliga och spännande former. I Sverige finns evenemanget på 28 orter under det gemensamma namnet ForskarFredag.

Vetenskap & Allmänhet samordnar evenemangen som genomförs av ett lärosäte eller annan organisation på orten. ForskarFredag stöds av EU-kommissionen, Vetenskapsrådet och VINNOVA.

Riskbilden – ett massexperiment i hela Sverige

Utöver de aktiviteter som erbjuds den 28 september på de olika orterna i Sverige görs också en gemensam satsning över hela landet: ForskarFredags massexperiment. I år går experimentet under benämningen *Riskbilden*. Experimentet syftar till att undersöka hur barn och ungdomar själva definierar risker i vardagen. Totalt kommer ca 3 000 elever att med hjälp av foto ge sin bild av vardagens risker.

Bidrag till sociologisk forskning

I år kommer elever för första gången att medverka i ett samhällsvetenskapligt massexperiment. Materialet som landets elever bidrar med i Riskbilden kommer att leda till såväl populärvetenskapliga som rent vetenskapliga publikationer. Att delta innebär ett stort bidrag till vetenskapen!

Projektet är utformat av Erika Wall, fil dr i sociologi och verksam vid Risk- och krisforskningscentret vid Mittuniversitetet. Centret samlar forskare inom området och samordnar aktiviteter både inom universitetet och i samverkan med det omgivande samhället. Forskningen handlar bland annat om hur människor bedömer risker, hur organisationer hanterar kriser och vad som påverkar samhällets sårbarhet. För närvarande arbetar Erika Wall som forskare med finansiering av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB). Hennes forskning handlar om den enskildes drivkrafter att förebygga olyckor och kriser i vardagslivet.

En insats för ett säkrare samhälle

De elever som deltar i massexperimentet bidrar till ny kunskap som kan användas för att förebygga skador och olyckor bland barn och ungdomar. Genom att studera ungas bilder av risker i vardagen får vi veta mer om vilka risker de särskilt lägger märke till, men också vilka risker som de inte själva uppmärksammar. De fotografier som dina elever tar kommer att ge ökad kunskap om hur barn och ungdomar upplever risker och hur deras upplevelser är relaterade till det omgivande samhället. Kunskapen kan därefter omsättas, exempelvis i modeller för effektivare riskkommunikation och nya arbetssätt när det gäller att uppmuntra till eget ansvar för att förebygga olyckor och kriser. På sikt bör det kunna bidra till färre olyckor och bättre hantering av kriser. Sådana effekter har stor betydelse för att minska lidande hos enskilda, men har också samhällsekonomisk betydelse.

Din roll som lärare

Tack vare kompetenta lärare runt om i landet kan vi åstadkomma interaktion mellan elever i alla årskurser och en aktiv forskare. Din roll som lärare är att vara länken mellan dina elever och forskaren. Det är du som initierar deltagande i massexperimentet, stöder eleverna genom undervisning och hjälper till med det praktiska genomförandet av projektet.

Så här går massexperimentet Riskbilden till!

Här följer en handledning som beskriver hur massexperimentet ska genomföras. Det är viktigt att alla elever genomför projektet på samma sätt. Utöver handledningen finns förslag på hur du kan lägga upp korta lektionspass inför och efter att dina elever deltar i Riskbilden. Det är du som är experternas vad gäller undervisningens upplägg och innehåll. Vi vill bidra med idéer som syftar till att särskilt synliggöra hur eleverna bidrar till aktuell forskning.

Din roll som lärare: sammanfattning och tidsplan

En avsikt med massexperimentet är att bidra till elevernas problematisering av hur risker i samhället kan uppfattas och bedömas. Därför är det viktigt med diskussioner såväl före som efter fotograferandet.

1. **Förberedelser:** Du ger eleverna en introduktion till området, använd gärna underlaget för "Lektion 1". Du ser också till att få in underskrifter för informerat samtycke.
2. **Genomförande:** Eleverna fotograferar det de upplever som en allvarlig risk i deras vardag. Fotograferingen ska genomföras någon gång under veckorna 37–39. Efter fotograferingen skickas en bild per elev in till projektet på det sätt som anges i de praktiska instruktioner du får före experimentets start. Samtidigt laddas bildtext och svar på några bakgrundsfrågor upp. Senast den 10 oktober ska allt vara inskickat.

I samband med uppladdningen av bilder lämnar du också in uppgifter om bland annat elevernas förutsättningar för genomförandet av fotostudien, till exempel om de tog bilderna på skoltid eller fritid eller hur långt bort från skolan de fick fotografera.

3. **Återkoppling:** När resultaten från Riskbilden har sammanställts av forskaren i en rapport redovisar du dem för dina elever. Tillsammans diskuteras likheter och skillnader mellan den egna synen på risker och den bild som presenteras i rapporten, liksom huruvida den egna uppfattningen om risker i vardagen förändrats genom att delta i Riskbilden. Använd gärna underlaget för "Lektion 2".

1. Förberedelser

Inför experimentet bör alla elever få en *introduktion* till sociologisk riskforskning och information om vad projektet syftar till. Detta hittar du under "Lektion 1" och "Detta är sociologi". I avsnittet "Lektion 1" finns tips på hur du kan ge elever i alla åldrar stöd för att själva upptäcka hur de ser på risker i sin vardag. Utöver detta ger underlaget stöd för fördjupande övningar som bidrar till att synliggöra att människor bedömer risker på olika sätt. Eleverna ska också ge *informerat samtycke* samt få reda på vad det innebär att med ett *etiskt förhållningsätt* fotografera i det offentliga rummet.

Varje elev måste bli informerad om att:

- De foton de tar inte får röja någon enskild persons identitet. Foton med tydliga ansikten eller igenkännbara fastigheter kommer att tas bort.
- De bilder de lämnar in kan komma att synas, exempelvis i media. Eleverna själva kommer givetvis att vara anonyma.

De bilder som ingår i studien kan komma att användas för att synliggöra resultaten. I dag är många unga vana vid att använda foto som en del i dokumentation och social interaktion i vardagen. Händelser tillsammans med vänner fotograferas och bilderna laddas ofta upp i sociala medier. Detta gör att uppgiften att "fotografera en risk i vardagen" är ganska enkel att genomföra för många. Emellertid ställs större krav på etik och hänsyn i detta projekt jämfört med i sociala sammanhang vänner emellan.

Etik och frivilligt deltagande

För att säkerställa *informerat samtycke* krävs att varje elevs deltagande godkänns, av denna själv om eleven är 15 år eller äldre, eller av målsman om eleven är yngre än 15 år. Detta godkännande görs på de blanketter för *informerat samtycke* som skickas ut till anmälda klasser.

Den information som varje elev som deltar kommer att få och ombeds godkänna är:

Riskbilden är ForskarFredags massexperiment där skolelever samlar in datamaterial för att bidra till ny vetenskaplig kunskap. Syftet är att undersöka hur barn och ungdomar själva definierar risker i vardagen. Datainsamling kommer att göras med hjälp av ett foto och en kort enkät med en fråga om bildens innehåll samt uppgifter om kön, ålder, års-kurs, typ av bostad och storlek på bostadsort. Vetenskap & Allmänhet är ansvarigt för projektet, MSB för datainsamling och att Mittuniversitetet svarar för forskning baserad på insamlat datamaterial. Inga risker bedöms föreligga med forskningen. Deltagande är frivilligt och deltagarna har rätt att avbryta sin medverkan när som helst. Personuppgifter registreras och behandlas av MSB i enlighet med personuppgiftslagen (PUL). MSB har rätt att använda och publicera insänt material i den utsträckning och för de syften som beskrivits ovan.

Massexperimentet är utformat i enlighet med etiska riktlinjer för forskning. Projektet har också granskats av den lokala etiknämnden vid Mittuniversitetet, som bedömer att det inte föreligger några risker med att delta i projektet. Det är ett krav enligt etikprövningslagen att alla deltagare informeras om: forskningsplan, syfte, metoder, de följder och risker som forskningen kan medföra, vem som är forskningshuvudman, att deltagande är frivilligt och att deltagarna har rätt att avbryta sin medverkan när som helst.

Dessutom kommer eleverna behöva godkänna att deras bilder används av forskaren i olika sammanhang.

2. Genomförande

När det är dags att låta eleverna ge sig ut och fotografera är deras uppgifter:

- **Foto:** Fotografera någonting som just du upplever som en allvarlig risk i din vardag!
- **Bildtext:** Beskriv med egna ord vilken risk ditt foto visar och varför du tycker att denna risk är särskilt allvarlig. Max 300 tecken.
- **Informerat samtycke:** Lämna in underskriven blankett till din lärare!
- **Enkät:** Beskriv vem du är med hjälp av enkäten.
 - Kön (tjej; kille)
 - Ålder
 - Årskurs
 - Typ av bostad (villa/gård/radhus; bostadsrätt; hyresrätt; annat)
 - Bostadsort (storstad; stad/större samhälle; mindre samhälle/glesbygd).

3. Återkoppling

Planera in ett tillfälle för återkoppling till eleverna! Rapporten från experimentet kommer att publicerats i december. I samband med att resultaten rapporteras kan det passa bra att reflektera över den egna bilden av vardagens risker och jämföra den med andras uppfattningar.

Använd gärna underlaget för ”Lektion 2” som tipsar om övningar som ger eleverna goda möjligheter att reflektera över likheter och skillnader mellan den egna synen på risker och den gemensamma bilden av risker i vardagen som presenteras i rapporten. Sådana likheter och skillnader kan användas som grund för diskussioner om hur vi tolkar risker utifrån våra egna förutsättningar och värderingar. Övningen ger också utrymme för eleverna att reflektera över om, och på vilka sätt, den egna synen på risker i vardagen förändrats genom att delta i Riskbilden.

Genom att koppla en hemsida till projektets resultatredovisning kommer eleverna också att kunna ta del av andra ungas fotografier av risker i vardagen. Kanske kan eleverna titta på olika bilder och själv definiera vad de tycker att bilden beskriver för någon risk, eller hur allvarlig risk de upplever att bilden visar.

Projektets nytta för eleverna

De barn och ungdomar som deltar i projektet får en ökad medvetenhet om risker. Med stöd av relevant undervisning ökar elevernas förståelse för hur människor tolkar sin omgivning.

Projektet ger också ökad förståelse för forskning och vetenskapliga metoder. Upplägget ger utrymme för fördjupning kring etik i forskning och vardag. Genom återkopplingen av resultaten får eleverna även reflektera kring risker och möjligheter att förebygga olyckor i vardagen. Slutligen, att själva få bidra med egna bilder av risk kan vara både spännande och roligt!

Lektion 1: Vad är en risk?

Inför massexperimentet bör alla deltagare få en kort introduktion till sociologisk riskforskning. Det är viktigt att lyfta fram begreppet risk och att prata om vad det innebär. Här ges förslag till övningar som kan användas för att låta elever själva upptäcka hur de ser på risker i sin vardag. Den första övningen kan göras med elever i alla åldrar. För något äldre elever presenteras också några fördjupande övningar som visar på att risker bedöms och uppfattas på olika sätt. Välj någon av övningarna, eller gör alla!

Vad är en risk?

När man talar om risker är det inte självklart vad som menas. **Elever i alla åldrar** kan behöva hjälp att sätta ord på vad som kan uppfattas som en risk.

Innan eleverna ges möjlighet att diskutera begreppet risk är det viktigt att du som lärare poängterar att **upplevelsen av risk är helt personlig**. Det finns inte någon upplevelse som är mer sann eller riktig än någon annan. Den sociologiska riskforskningen har visat att vad som känns otryggt är en personlig upplevelse. Det spelar alltså ingen roll huruvida det är sannolikt att något kommer att hända i den situation som känns otäck eller inte. Redan upplevelsen av risk har betydelse för hur vi känner oss och hur vi bemöter olika situationer och platser.

Efter detta är det bra om eleverna själva får uttrycka sina idéer om vad en risk kan vara:

- Vad upplever de som *farligt, otäckt* eller *läskigt*?
- I vilka situationer och på vilka platser tror de att de kan *göra sig illa* eller att det kan uppstå *farliga situationer*?

Är risken allvarlig eller inte?

Alla uppfattar inte ordet risk på samma sätt. Även inom forskningen och politiken uppfattas begreppet olika. För att synliggöra olika perspektiv på risk kan klassen göra en "fyra hörn-övning".

Följande övning passar bäst för något äldre elever:

Du ger gruppen fyra valmöjligheter (se punktlistan nedan) som svar på frågan:

Vad är viktigast att ta hänsyn till för att bedöma om en risk är allvarlig eller inte?

- Sannolikhet: *Hur sannolikt det är att just denna risk ska inträffa?*
- Ekonomi: *Hur mycket den kostar samhället?*
- Liv: *Hur många människoliv som riskeras?*
- Plats: *Hur nära oss risken finns?*

Instruera gruppen om att varje alternativ motsvaras av ett hörn i det rum ni befinner er. Be därefter deltagarna ta en papperslapp och kryssa för det hörn de själva väljer. Papperslappen fungerar då som en karta för rummet. Därefter får deltagarna gå till det

hörn som motsvaras av den åsikt man har. Genom att först markera på en egen papperslapp faller man inte lika lätt för grupptricket eller majoritetens val av hörn.

När alla har samlats i "sina" hörn låter du eleverna i respektive grupp tala om för varandra varför de valt just detta hörn. Du initierar sedan en diskussion som förs mellan de olika grupperna. Observera att du inte ska delta i diskussionen och själv ta ställning, utan enbart leda samtalet genom att ställa frågor som de olika grupperna får svara på. Dialogen ska ske mellan deltagare som valt att svara på olika sätt. Man kan också fråga om någon vill byta hörn efter att man lyssnat på varandra.

Avsluta övningen med att lyfta fram att det inte är konstigt eller fel att vi bedömer risker på olika sätt. Denna övning och sociologisk riskforskning hjälper oss att synliggöra att olika värderingar ligger bakom våra bedömningar av risk. Genom ökad kunskap kan vi nå en djupare förståelse för vilka drivkrafter som ligger bakom såväl politiska beslut om riskhantering som individens egna val när det gäller att förebygga risker, eller att inte göra det.

Olika typer av risker – olika bedömning?

Följande variant passar särskilt bra för äldre elever. I övningen ovan används begreppet "risk" som exempel. Här utgår man i stället från konkreta exempel på risker som kan påverka oss. Utgå från frågan *Vad är viktigast att ta hänsyn till för att bedöma huruvida...*

- ... att inte vaccinera sig ska ses som en allvarlig risk eller inte?
- ... kärnkraftsavfall ska ses som en allvarlig risk eller inte?
- ... bilolyckor ska ses som en allvarlig risk eller inte?
- ... rökning ska ses som en allvarlig risk eller inte?

Forskning har visat att riskens karaktär har betydelse för hur vi upplever den. Om risken upplevs som känd (risker i trafiken) eller okänd (kärnavfall) har betydelse för hur vi upplever den. Även huruvida risken uppfattas som möjlig att kontrollera (egen rökning) eller om individen inte själv kan kontrollera risken (kärnkraftsavfall) har betydelse för hur vi uppfattar risken. Vi tenderar att uppfatta okända och de risker som vi inte kan kontrollerbara som mer allvarliga än sådana risker som vi upplever som kända och kontrollerbara. Lagg märke till huruvida olika bedömningar görs beroende på vilket exempel som tas upp!

Testa också vad som händer om frågorna riktas mot en enskild person, respektive mot folk i allmänhet: ... *som en allvarlig risk för dig personligen eller inte* respektive ... *som en allvarlig risk för folk i allmänhet eller inte*. Forskning har visat att vi tenderar att uppleva risken som mindre allvarlig för oss själva, samtidigt som vi tror att andra människor är mer utsatta för risk.

Nära eller långt borta?

Följande övning passar bäst för äldre elever. I massexperimentet får eleverna i uppgift att fotografera något som de personligen upplever som en särskilt angelägen eller allvarlig risk för dem själva. Riskbildens upplägg innebär att risker i individens *närhet* fokuseras. Forskning har visat att vi tenderar att uppleva sådant som händer i vår absoluta närhet som mer allvarligt än sådant som händer långt borta. Vi accepterar ofta att risker och kriser som finns långt borta beskrivs i allmänna och svepande ordalag och reagerar inte så starkt, inte ens på situationer som kan leda till att tusentals personer dör.

Denna övning syftar till att göra deltagarna medvetna om hur media bidrar till att forma vår syn på risker genom hur olika nyheter formuleras och vilket utrymme de ges.

Dela in eleverna i mindre grupper. Be dem fundera över hur vi reagerar på följande rubriker:

- Tiotusentals personer riskerar att bli hemlösa efter översvämning i Kina.
- Jordskred i xx (välj en närliggande plats, exempelvis en stadsdel) gör att Carl och Berit riskerar att förlora allt de äger!
- Varmkorv ger dig cancer!

Be gruppen diskutera hur stort intresse dessa rubriker väcker hos dem, och vad de tror att det beror på. Hur viktigt är det att vi kan identifiera oss med den risk som beskrivs? Vilka konsekvenser har detta för hur vi tolkar risker som vi möter i medierna?

En annan variant, som passar särskilt bra för äldre elever, är att studera nyhetstidningar. Jämför hur stort utrymme olika nyheter om risker och kriser i världen får i förhållande till deras geografiska avstånd från tidningsläsarna. Undersök också hur dessa situationer beskrivs i termer av konkretisering och tydliga exempel. Diskutera vad detta har för betydelse för den egna upplevelsen av risken ifråga.

Lektion 2: Min, gruppens och hela Sveriges bild av vardagens risker

När rapporten från Riskbilden har publicerats finns goda möjligheter att återknyta till elevernas bidrag till forskningen. Genomför gärna följande övning efter att du presenterat de resultat som redovisas i rapporten för de elever som deltagit.

Samma eller olika bilder av risker i vardagen?

Genom att uppmärksammas på risker i vardagen får eleverna möjlighet att definiera vad de personligen upplever som risker i den egna vardagen. Genom att reflektera över sin egen bild av vardagens risker och jämföra med andras ges utrymme att själv uppleva att uppfattningar om risk är helt personliga. Det finns inte någon upplevelse som är mer sann eller riktig än någon annan.

Anpassa följande övning så att den fungerar så bra som möjligt för just dina elever:

Du som lärare inleder med att återkoppla till genomförandet av massexperimentet och ge deltagarna utrymme att påminna sig själva och sina kamrater om vilka risker *de personligen* uppfattade som särskilt allvarliga eller angelägna och som de bidrog med bilder på till experimentet. Diskutera hur den gemensamma bilden av vardagens risker skulle kunna beskrivas för *just denna grupp*. Därefter ger du en beskrivning av hur den gemensamma bilden av vardagens risker redovisas i rapporten: Vilken är den gemensamma bilden av vardagens risker för *alla deltagare i Sverige*?

Dela in deltagarna i mindre grupper. Be dem fundera över följande:

- Vilka likheter finns mellan den egna bilden av vardagens risker och de resultat som redovisas i rapporten?
- På vilka sätt skiljer sig olika grupper åt (denna grupp/svenska deltagare som helhet; tjejer/killar; åldersgrupper etc.) vad gäller upplevelser av risk? Vad kan det bero på?

Avsluta övningen med att ge särskilt utrymme för diskussioner kring följande fråga:

- På vilka sätt har den egna synen på risker i vardagen förändrats genom deltagande i massexperimentet Riskbilden?

Detta är sociologi!

Här följer en beskrivning av det forskningsområde som deltagande i massexperimentet bidrar till. Denna beskrivning kan du som lärare använda, dels för att få en överblick över vad projektet innebär och dels för att få kunskaper som grund för din undervisning.

Sammanfattning

- Sociologi handlar om att avkoda det som vi annars tar för givet, genom att särskilt studera hur människor förhåller sig till varandra.
- Sociologisk riskforskning lyfter fram betydelsen av hur människor *uppfattar* och *tolkar* risker i omgivningen och synliggör variationer mellan olika grupper i samhället.
- De kännetecknen som individen uppfattar hos en risk har betydelse för hur den uppfattas: risker av naturen accepteras lättare, frivilliga risker upplevs som mindre allvarliga och risker som ligger nära i tiden upplevs som särskilt allvarliga.
- Vissa personer har en mer individualistiskt baserad tolkning av risk, medan andra i högre utsträckning utgår från en kollektivistisk syn.
- Vissa personer är mer lokalt förankrade i sina tolkningar av risk, medan andra utgår från ett globalt perspektiv.
- Riskuppfattningar skiljer sig åt mellan olika grupper i samhället, till exempel mellan kvinnor och män eller människor som lever i olika miljöer.
- De foton som samlas in genom experimentet kan ge ett unikt bidrag till forskningen och ge viktig information om hur barn och ungdomar upplever risker i vardagen.

Riskforskning

Riskbilden handlar om hur barn och ungdomar själva definierar risker i omgivningen. Det är ett forskningsprojekt som handlar om *risk*. Grovt sett kan man säga att begreppet risk syftar till att något kan hända i framtiden som kan leda till negativa konsekvenser för någonting som vi värdesätter.

Vi är alltid omgivna av olika risker i vardagen. Det kan vara olycksfall i hemmet: fallolyckor, stick- och skärsår eller drunkningstillbud; eller olyckor i trafiken: att bli påkörd av en bil eller att råka ut för en cykelolycka. Det kan också vara risker till följd av olika naturhändelser: stormar, översvämningar och omfattande snöfall; eller beteenden: att röka cigaretter, äta ohälsosamt eller utföra sexuella handlingar inför en webbkamera.

Risker kan studeras utifrån många olika perspektiv. Man kan till exempel undersöka vilka olyckor som flest barn och ungdomar drabbas av, räkna ut hur mycket det kostar att behandla exempelvis ett benbrott, forska på vilka tekniska lösningar som gör kärnkraftverk motståndskraftiga mot jordbävningar eller arbeta förebyggande genom olika slags insatser för särskilt utsatta grupper.

Alla människor i alla åldrar gör ständigt olika tolkningar och riskbedömningar i vardagen. Trots detta vet forskarna väldigt lite om hur barn och ungdomar själva uppfattar risker i den egna vardagen. Mer kunskap behövs, liksom större förståelse för vilka risker de unga pekar ut som särskilt angelägna.

Massexperimentet Riskbilden baseras på det sociologiska begreppet *riskförståelse* som beskriver hur människor skapar förståelse för olika risker genom att konkretisera olika fenomen och ge dem mening, och på vilka sätt dessa tolkningar relateras till omgivningen. Dessa perspektiv presenteras utförligt i Erika Walls doktorsavhandling i sociologi: Wall, E. (2010). **Riskförståelse: Teoretiska och empiriska perspektiv.** Mittuniversitetet: Östersund.

Ett sociologiskt perspektiv på risk

Årets massexperiment utgår ifrån ett *sociologiskt* perspektiv på risk. Sociologi handlar om nyfikenheten att tränga bakom ytan på det vi ser omkring oss. Det handlar om att avkoda det som vi annars tar för givet. Utifrån ett sociologiskt perspektiv kan upptäckas att det vi tycker är självklart och naturligt i själva verket påverkas av sådant som människors bakgrund och ekonomiska förutsättningar, grupptryck, tillit till andra individer och organisationer, hur makt används, kön, ålder och om man är född i Sverige eller i något annat land.

Sociologer tittar närmare på hur människor förhåller sig till varandra, hur grupper och organisationer fungerar men också på hela samhällets struktur. Det är dock alltid människan som social varelse som står i fokus. Sociologin utgår från en idé om att individen påverkar samhället, men att värderingar i det omgivande samhället också påverkar oss som enskilda personer. Det är sociologins uppgift att försöka förstå vilka delar av oss själva som beror på samhället och vad vi själva kan styra över.

Sociala sammanhang påverkar upplevelse av risk

Sociologisk riskforskning utgår ifrån att våra uppfattningar om risker har att göra med i vilket socialt sammanhang vi befinner oss.

Tidigare sociologiska studier har gett viktiga bidrag till forskningen vad gäller att synliggöra hur variationer i riskuppfattningar kan förstås och förklaras. Tidigare forskning har visat att hur allvarlig en risk upplevs bland annat har att göra med hur människor inom ett visst socialt sammanhang uppfattar risken i sig. När risker uppstår som en konsekvens av naturfenomen, som stormar, översvämningar eller kyla, tenderar vi att acceptera risken i hög utsträckning. Om risken däremot uppstår som en konsekvens av mänskligt handlande tenderar vi att uppfatta den som särskilt allvarlig. Ett exempel på dessa skillnader är att det kan vara lättare att acceptera risken att det blir strömavbrott till följd av en kraftig storm än till följd av ett tekniskt fel.

Ett annat karaktärsdrag som har betydelse för hur vi uppfattar risker är om vi upplever att vi frivilligt tagit en risk, eller om vi ser oss som ofrivilligt utsatta för risken i

fråga. Vi tenderar alltså att i högre grad acceptera risker för skador till följd av frivilliga aktiviteter, som Extremsporter, än sådana som vi ofrivilligt utsätts för, som risken för skador i trafiken på vägen till och från skolan. Vidare, risker vars effekter kan uppstå omedelbart eller i en mycket snar framtid, upplevs som allvarligare än de vars effekter ligger långt fram i tiden. Sådant som kan leda till allvarliga konsekvenser i framtiden är exempelvis olika kemiska ämnen vilka kan leda till risker för miljön, men kanske först flera generationer fram i tiden. Den långa framförhållningen gör att individen tenderar att acceptera dessa risker, trots kunskap om de allvarliga risker de kan leda till.

De tolkningar vi gör av risker i omgivningen inkluderar inte bara risken i sig, utan också olika sociala och rumsliga aspekter. Vad gäller individens tolkningar av risker i relation till olika sociala sammanhang har tidigare forskning exempelvis visat att vi gör olika bedömningar om hur allvarliga riskerna är om vi tänker på oss själva eller på andra. Vi tenderar att uppleva risken som mindre allvarlig för oss själva och tror i stället att andra riskerar att drabbas i högre utsträckning än oss själva. Tidigare studier har också visat att vissa individer eller grupper av människor tenderar att utgå ifrån sig själv när de tolkar och bedömer en risk, medan andra i stället utgår ifrån en större grupp människor. Man kan säga att vissa har en *individualistisk* utgångspunkt där bedömningen av en risk baseras på i vilken utsträckning individen själv riskerar att drabbas, medan andra är mer *kollektivistisk* orienterade och bedömer risken utifrån i vilken utsträckning gruppen som helhet kan drabbas av en specifik händelse.

I förhållande till plats visar forskningen att vissa individer och grupper tolkar och bedömer risker med utgångspunkt i hur allvarlig risken bedöms vara i relation till en specifik plats, medan andra tolkar risken genom att se dess tänkbara effekter i ett större rumsligt sammanhang, till exempel utifrån ett globalt perspektiv. Vad gäller plats vet vi också att individen tenderar att uppleva sådant som händer långt borta som mindre allvarligt än det som händer nära. Vi accepterar ofta att risker och kriser som sker långt borta beskrivs i allmänna och svepande ordalag och reagerar inte så starkt mot dessa risker trots att de kan leda till mycket allvarliga konsekvenser.

Olika samhällsgrupper har skilda riskuppfattningar

Ytterligare ett viktigt bidrag till riskforskningen är de sociologiska studier som synliggjort att olika grupper i samhället uppfattar risker på olika sätt. Forskningen har bland annat visat att kvinnor vanligen upplever risker som allvarligare än vad män gör. Denna skillnad tolkas på olika sätt av olika forskare, men många pekar exempelvis på att kvinnor tar ett större ansvar för sådant som vård och omsorg, vilket kan ha betydelse för hur risker uppfattas.

Ålder påverkar också hur människor uppfattar risker. Generellt tenderar äldre personer att uppleva risker som mer allvarliga än vad yngre människor gör. Utöver denna generella bild kan man också se att riskuppfattningar tycks hänga ihop med hur levnadsvillkoren förändras genom livet: risker relaterade till våld och sex uppfattas ofta som allvarligare bland ungdomar än bland äldre, samtidigt som äldre personer uppfattar risken för ohälsa och sjukdom som allvarligare än vad yngre gör. Under olika perioder

i livet ges olika risker särskild uppmärksamhet, vilket alltså delvis kan förklaras av hur livet förändras över tid. En annan viktig faktor är familjeförhållanden. Personer som lever tillsammans med barn upplever ofta risker som mer allvarliga än vad andra gör. Upplevelsen av ansvar för de egna barnen och deras framtid tycks göra människor mer oroliga och därmed bedömer man samma risker som mer allvarliga än man gjort tidigare.

De mönster som forskningen visar på ger en övergripande bild av hur människor förhåller sig till och tolkar risker. Det är dock viktigt att komma ihåg att det finns stora variationer mellan individer och inom befolkningsgrupper. Dessa mönster är alltså inte en mall som beskriver exakt hur en enskild individ förväntas uppfatta en specifik risk.

Bilden av vardagens risker

Årets massexperiment utgår ifrån ett sociologiskt perspektiv på risk. Det innebär att individens upplevelse av risk är i fokus. Hur många barn och ungdomar som drabbas av specifika risker eller hur olyckstalen ser ut kommer alltså inte att lyftas fram i detta projekt. I stället ger projektet mer kunskap om hur barn och ungdomar i Sverige upplever risker sin omgivning. Vad upplever de som riskfyllt i sin egen vardag? Vilka mönster kan hittas i barns och ungdomars egna bilder av risker? Kan variationer i de ungas bilder av vardagens risker förklaras utifrån mönster baserade på exempelvis kön, ålder eller boendemiljö? På vilka sätt reflekterar barn och ungdomar kring de risker som finns i vardagen? Vi är intresserade av att veta mer, och vi vill få denna kunskap direkt från dessa barn och ungdomar!

Visuell sociologi

Med utgångspunkt i visuell sociologi kommer foto att användas som metod för datainsamling i massexperimentet. Det finns flera skäl att arbeta med visuella uttryck i detta sammanhang. Till att börja med är det visuella en viktig del av den sociala samvaron och ett viktigt uttryckssätt för oss människor. Trots att det visuella är ett grundelement i vår gemensamma tillvaro används visuella forskningsmetoder sällan, inte minst inom riskforskningen.

De avgörande argumenten för att arbeta med foto i detta projekt är att bilder kan ge ett unikt bidrag till forskningen och genom sitt visuella uttryck ge viktig information om hur barn och ungdomar ser på risker omkring sig. Denna metodologiska utgångspunkt gör att varje individ som deltar i experimentet får möjlighet att *själv definiera* vad som upplevs som riskfyllt i den egna vardagen. Den enskilda eleven är inte någon som utför ett uppdrag. I stället ges varje deltagare möjlighet att själv uttrycka sin mening och skapa en bild som beskriver den egna subjektivt upplevda verkligheten. Att arbeta med foto i detta sammanhang är att ta barn och ungdomar på allvar.

Läs mer!

För dig som vill ha mer kunskap om det mer övergripande området samhällsvetenskaplig riskforskning:

- **Risker i det moderna samhället: Samhällsvetenskapliga perspektiv.**
Anna Olofsson & Susanna Öhman (redaktörer) (2009). Lund: Studentlitteratur

Denna bok ger en lättläst introduktion till forskningsfältet och är skriven av verk-samma forskare vid Risk- och krisforskningscentret, Mittuniversitetet. Centret bedriver forskning inom flera områden med olika samhällsvetenskapliga perspektiv på risk och kris. Läs gärna mer om denna forskning och de forskare som jobbar på centret, om samverkan mellan forskare och olika myndigheter, organisationer och andra intressenter samt om risk- och krishanteringsprogrammet, den grundutbildning som bedrivs:

- www.miun.se/rcr

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har det övergripande ansvaret i Sverige för frågor om skydd mot olyckor, krisberedskap och civilt försvar. Detta gäller såväl före som under och efter en olycka eller en kris. MSB har flera hemsidor som kan ge mer kunskap och stöd i arbete för ökad säkerhet:

- **Din säkerhet.** Webbplatsen ger tips på hur du själv som privatperson kan förebygga olyckor och skador i hem- och fritidsmiljö. Innehållet baseras på MSB:s kunskap om skador, olyckor och risker i Sverige. (www.dinsakerhet.se)
- **Krisinformation** är en webbplats som förmedlar information från myndigheter och andra ansvariga om hur de hanterar olika kriser före, under och efter krisen. Webbplatsen riktar sig till allmänhet och media. Innehållet från de olika aktörerna sammanställs av MSB. (www.krisinformation.se)
- **MSB** erbjuder dessutom kostnadsfritt utbildningsmaterial inom området samhällets säkerhet för skolans alla åldersgrupper. Syftet är att lära barn och unga att hantera risker och faror i den egna vardagen. (www.msb.se/skola)

I detta projekt har *sociologisk* riskforskning lyfts fram. Sociologiska perspektiv kan ge viktiga och intressanta bidrag till många delar inom skolan. Läs gärna mer om sociologi här:

- **Att tänka sociologiskt.** Zygmunt Bauman & Tim May (2004). Göteborg: Bokförlaget Korpen. *Genom diskussioner kring vardagen ger Bauman en introduktion till frågan: Vad innebär det att tänka sociologiskt? Bauman ser sociologin som ett sätt att överskrida vardagstänkandets begränsningar, att se människors handlingar som aspekter av större helheter. Zygmunt Bauman är professor i sociologi.*
- **I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer.**
Fanny Ambjörnsson (2003). Stockholm: Ordfront förlag. *Genom att lyfta fram vad det innebär att vara ung tjej i dag ger Ambjörnsson en unik inblick i unga tjejers vardag och villkor. De sociologiska perspektiven, särskilt ifråga om genus och klass, belyser dessa villkor som visar sig vara mycket mera komplicerade än vad vi kan tro. Fanny Ambjörnsson är socialantropolog och genusforskare.*

- **Att se samhället.** Göran Ahrne (2007). Malmö: Liber.
Genom att lyfta fram hur normer och förväntningar styr hur människor agerar visar Ahrne att samhället är bestått av relationer mellan människor. Boken ger en personlig beskrivning av vad som kan ses som sociologins huvudsakliga fokus. Göran Ahrne är professor i sociologi.
- **Sociologerna** samlar inlägg från verksamma sociologer i Sverige. Denna blogg kan fungera som inspirationskälla och grund för lektioner som tar upp olika sociologiska aspekter på aktuella frågor. (<http://sociologerna.se>)

Om du vill göra mer!

Massexperimentet Riskbilden ger en god möjlighet till ytterligare satsningar i de medverkande skolorna. Till experimentet kan andra typer av projekt knytas, såväl pedagogiska projekt inom skolan som olycksförebyggande projekt från samhällets sida.

Kompletterande projekt

Kompletterande projekt av allehanda slag är varmt välkomna och önskvärda! När de kopplas till ForskarFredags massexperiment och forskning om hur risker upplevs bör de dock genomföras först efter samråd med Vetenskap & Allmänhet (Karin Larsdotter) och med ansvarig forskare (Erika Wall).

När kompletterande projekt anmäls kommer de att synliggöras på ForskarFredags hemsida, så att andra skolor och intressenter kan hämta inspiration till liknande projekt på den egna orten.

Starkare tillsammans

Om du vill fördjupa arbetet inom detta område finns myndigheter, organisationer och andra intressenter som kan vara bra att kontakta för att tillsammans göra satsningar. Exempel på tänkbara partners:

- Kommunens risk- och krissamordnare
- Civilförsvarsförbundet
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap
- Forskare vid universitet och högskolor
- Landstinget
- Stadsplanerare
- Folk & Försvar

RISK
BILDEN

FORSKAR FREDAG 2012

Vetenskap & Allmänhet

Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap

